

Л6м.
А64

ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ

АНГЕЛЕНЮК АННА-МАРІЯ ЮРІЇВНА

УДК 343.125: 343.985

**ЗАТРИМАННЯ ПІДОЗРЮВАНОВОГО В СПРАВАХ ПРО НЕЗАКОННИЙ ОБІГ
НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ І ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН
(ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ)**

**12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність**

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук

Ірпінь – 2012

код екземпляра

682159

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор
Карпов Никифор Семенович,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального процесу

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Лисенко Володимир Васильович,
Науково-дослідний центр з проблем
оподаткування Національного університету
державної податкової служби України,
перший заступник начальника

доктор юридичних наук, доцент
Цільмак Олена Миколаївна,
Одеський державний університет
внутрішніх справ,
начальник кафедри юридичної
психології та педагогіки

Захист відбудеться 12 жовтня 2012 р. о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 27.855.03 у Національному університеті державної податкової служби України за адресою: 08201, Київська обл., м. Ірпінь, вул. Карла Маркса, 31

можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету державної податкової служби України за адресою: 08201, Київська обл., м. Ірпінь,

16506A

Салганова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Кримінальне судочинство України розвивається шляхом дослідження найбільш актуальних проблем та розроблення напрямків, що сприяють підвищенню його ефективності. Важливим у цьому аспекті є кримінально-процесуальне затримання, застосування якого взаємопов'язане з забезпеченням гарантованих Конституцією прав і законних інтересів громадян під час розслідування кримінальних справ. Саме тому Україна ставить високі вимоги до закріплення положень щодо порядку затримання в рамках реформування кримінально-процесуального законодавства і, відповідно, вимагає вдосконалення організації його проведення у практичній діяльності.

Україна поступово впроваджує європейські стандарти захисту прав та свобод людини. Так, 17 липня 1997 року була ратифікована Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та основні протоколи до неї. Також підтримано ініціативи міжнародної спільноти щодо боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин: ратифіковано Конвенції ООН 1961, 1971, 1988 років. Однак, незважаючи на суттєві зміни, що відбуваються у кримінально-процесуальному законодавстві, правове регулювання кримінально-процесуального затримання потребує більшої чіткої регламентації у законодавстві. Враховуючи думку більшості опитаних респондентів анкетування щодо необхідності більше часу приділяти висвітленню питань затримання підозрюваного в справах про незаконний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин, а також те, що Україна долучилась, в рамках міжнародного співробітництва, до боротьби з наведеним явищем, вважаємо затримання підозрюваного у зазначених злочинах одним із важливих та актуальних питань кримінального процесу.

Розглядаючи цю проблему, необхідно перш за все зупинитися на питанні щодо закріплення процесу затримання підозрюваного у положеннях законодавства, а також, використавши ситуаційний підхід, розробити методичні рекомендації стосовно тактики проведення затримання підозрюваних у справах про незаконний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин.

У справах такої категорії злочинів вирішальне значення має тактично правильно проведене затримання згідно з положеннями, закріпленими у законодавстві. Також зауважимо, що у більшості випадків одним із доказів протиправної діяльності особи є вилучені у неї наркотичні речовини саме під час проведення затримання.

Теоретичним дослідженням кримінально-процесуального затримання і тактики затримання займалися українські та зарубіжні вчені, а саме: Н.М. Ахтирська, О.І. Білоусов, С.Г. Блинська, В.І. Борисов, В.К. Весельський, Г.П. Власова, В.І. Галаган, Н.В. Глинська, В.М. Григор'єв, А.В. Іщенко, В.С. Зеленський, Н.С. Карпов, О.Н. Карпов, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.В. Лисенко, О.С. Мазур, В.О. Малярова, М.Я. Никоненко, Є.О. Підусов, І.Л. Петрухін, М.А. Погорєцький, І.О. Ретюнських, В.В. Рожнова, С.М. Смоков, С.М. Стахівський, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова, П.В. Цимбал, О.М. Цільмак, К.Д. Шатило, О.Г. Шило та інші автори.

Слідчу ситуацію у науковій літературі вивчали В.П. Бахін, Р.С. Белкін,

С.В. Веліканов, Т.С. Волчецька, О.Ю. Головін, Л.Я. Драпкін, В.Ю. Шепітько та інші.

Водночас наукові праці зазначених учених не вичерпують усю складність проблеми, а скоріше утворюють фундаментальну базу для її подальшого дослідження. Ряд проблем потребують більш глибокого вивчення з огляду на чинне законодавство та міжнародно-правові норми щодо захисту прав та свобод людини, а також боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин.

Залишились недостатньо висвітленими проблеми закріплення у положеннях чинного законодавства підстав та порядку застосування затримання підозрюваного у вчиненні злочину; питання визначення суті затримання; з'ясування співвідношення кримінально-процесуального та адміністративного затримання; розмежування поняття фактичного та процесуального затримання; проблеми тактики проведення затримання, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин; розробки ситуаційного підходу до затримання та тактики його застосування.

Таким чином, актуальність теми зумовлена наявністю низки невирішених теоретичних проблем кримінально-процесуального права та криміналістики, що потребує комплексного вивчення, враховуючи потреби практики. Наведені обставини зумовили обрання теми дисертаційної роботи, її актуальність та практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота за темою дослідження відповідає положенням Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 08.04.2008 р. № 311/2008, Комплексної програми профілактики злочинності на 2007–2009 рр., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 20.12.2006 р. № 1667, Концепції реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2002–2010 рр., Комплексної програми профілактики правопорушень у сфері наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів на 2011–2015 рр., наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження пріоритетних напрямків наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергової розробки і впровадження в практичну діяльність органів внутрішніх справ на період 2004–2009 рр.» від 5 липня 2004 р. № 755, а також плану науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ.

Тема дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України 27 січня 2004 р., (протокол № 1), та схвалена відділенням Академії правових наук України (реєстр. № 619, 2004 р.).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є виявлення основних шляхів розв'язання актуальних проблем інституту затримання за підозрою у вчиненні злочину; вдосконалення положень, що регламентують процес кримінально-процесуального затримання у чинному законодавстві; розробка науково обгрунтованих рекомендацій щодо проведення затримання підозрюваного у вчиненні злочину в справах про незаконний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин.

Мета зумовила постановку й вирішення таких *задач*:

– вивчення історії розвитку інституту затримання на території України, використовуючи першоджерела;

- визначення правової природи затримання, його суті, уточнення понять «фактичне затримання», «кримінально-процесуальне затримання», «затримання в адміністративному порядку» та визначення взаємодії між ними;

- удосконалення комплексу норм щодо застосування затримання підозрюваного у вчиненні злочину, використовуючи зарубіжний досвід та враховуючи особливості національного менталітету;

- порівняння сучасного порядку застосування затримання в Україні з відповідними положеннями зарубіжних країн на прикладі США, Італії та Росії;

- вивчення слідчих ситуацій та розроблення варіантів типових ситуацій затримання підозрюваного у здійсненні незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин;

- розробка методичних рекомендацій щодо тактики затримання, враховуючи необхідність узгодженої протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, яка б об'єднувала зусилля слідчих і правоохоронних органів, прокуратури, судів, а також інших служб;

- визначення факторів, які необхідно враховувати при підготовці до затримання підозрюваного у незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин;

- використовуючи ситуаційний підхід, надання найбільш оптимальних методичних рекомендацій, щодо тактики затримання підозрюваного у вчиненні злочинів даного виду;

- обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення засобів фіксації ходу затримання підозрюваного у незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають в процесі затримання підозрюваного в справах про незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин.

Предметом дослідження є процесуальні та криміналістичні аспекти затримання підозрюваного в справах про незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять принципи та категорії діалектичної теорії пізнання соціальних явищ; процеси розвитку та взаємозв'язку об'єктів реальної дійсності; система загальнонаукових та спеціальних методів, які є засобами наукового пошуку в юридичній науці.

Зважаючи на мету і задачі дослідження, були використані такі наукові методи:

- історичний – під час аналізу розвитку інституту затримання (підрозділ 1.1);

- порівняльно-правовий – для вирішення сучасних особливостей і тенденцій застосування затримання в Україні (підрозділ 1.2) та зарубіжних країнах (підрозділ 1.3);

- системно-структурний – для класифікації слідчих ситуацій, випадків застосування затримання підозрюваного у злочинах, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин (підрозділи 2.1, 2.2);

- формально-логічний, за допомогою якого досліджувалися особливості тактики затримання підозрюваного (підрозділ 3.1);

- соціологічний – з метою вивчення думок працівників міліції та наукових

співробітників стосовно проблем, що вивчаються (підрозділи 3.2, 3.4);

– статистичний – для узагальнення результатів діяльності практичних підрозділів системи МВС, а також для досліджень та характеристики тенденцій розвитку злочинної діяльності (підрозділ 3.3).

Нормативну базу дисертації становлять Конституція України, міжнародно-правові акти, Кримінально-процесуальний, Кримінальний кодекси України, закони України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти міністерств та інших центральних органів виконавчої влади України, законодавчі та нормативно-правові акти інших держав, які регулюють порядок застосування кримінально-процесуального затримання, діяльність із попередження та протидії незаконному обігу наркотиків, кримінально-процесуальна, кримінально-правова, адміністративно-правова, загальнонаукова література.

Емпіричну базу дослідження становлять: узагальнення судової практики Верховного Суду України у кримінальних справах, результати опитування 727 слідчих МВС України, 774 оперативних працівників МВС України, 459 магістрів НАВС, 469 курсантів НАВС, 220 ад'юнктів (здобувачів) вищих навчальних закладів системи МВС України за 2010–2012 роки. Було досліджено 155 кримінальних справ, розглянутих судами України у Львівській області за 2010–2011 роки. При підготовці дослідження використано власний досвід практичної роботи слідчим ОВС України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні порядку проведення кримінально-процесуального затримання, враховуючи специфіку ситуацій, що виникають у практиці затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів в справах про незаконний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин.

На основі проведеного дослідження сформульовано нові наукові положення, які вносяться на захист:

вперше одержано:

– класифікацію етапів історичного розвитку кримінально-процесуального затримання особи на території України в рамках становлення українського державотворення;

– пропозиції щодо нової редакції статей, які регламентують застосування затримання підозрюваного у вчиненні злочину в кримінальному процесі України;

– аргументи проведення обшуку особи відразу після фізичного затримання в присутності понятих або без них, якщо забезпечення їх присутності на місці проведення фактичного затримання є неможливим.

удосконалено:

– визначення понять затримання, затриманого, слідчої ситуації; співвідношення понять фактичного затримання та процесуального затримання в кримінальному процесі України;

– класифікацію типових слідчих ситуацій затримання, проаналізовано їх особливості і відповідні комплекси тактичних прийомів та заходів;

дістало подальший розвиток:

– порівняння сучасних нормативних положень інститутів затримання за підозрою у вчиненні злочину в Італії, США, Росії та Україні;

- розроблення методичних рекомендацій щодо тактики підготовки та проведення затримання підозрюваного в справах про незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів;

- коло факторів, які необхідно враховувати при затриманні підозрюваного у незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, зокрема дані про підозрювану особу, її родичів, місцезнаходження тощо;

- обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення змісту протоколу затримання підозрюваного.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та викладені в дисертації теоретичні положення, висновки й пропозиції вносять певний вклад у розвиток науки кримінального процесу, оскільки розширюють і поглиблюють знання щодо затримання підозрюваного в справах про незаконний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин і можуть бути використані в практичній діяльності органів внутрішніх справ.

- у законотворчій роботі – для удосконалення кримінально-процесуального законодавства (акт впровадження комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України № 04-19/14-470 від 06.03.2012);

- у науково-дослідній діяльності – для удосконалення науково-методичних рекомендацій (акт впровадження Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО № 4 від 15.02.2012 р.);

- у практичній діяльності для надання наукових рекомендацій щодо затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів (акт впровадження УМВС України у Херсонській області від 03.05.2012 р., акт впровадження СБНОН ЛМУ ГУ МВС України у Львівській області від 21.11.2011 р., акт впровадження СВ УМВС України у Рівненській області від 17.01.2012 р.);

- у навчальному процесі – для підготовки підручників і навчальних посібників з кримінально-процесуального права, лекцій, а також при підготовці до семінарів і практичних занять з курсу «Кримінальний процес України» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 29.12.2011 р., акт впровадження Міжнародного економіко-гуманітарного університету ім. акад. С. Дем'янука від 12.12.2011 р., акт впровадження Національного університету «Острозька академія» від 09.12.2011 р.).

Апробація результатів дисертації. Окремі положення дисертації пройшли публічну апробацію у формі виступів на чотирьох наукових конференціях: «Проблеми предотвращения и борьбы с преступностью среди несовершеннолетних, торговлей людьми и нелегальной миграцией» (міжнародна науково-практична конференція, Кишинів, 23-24 квітня 2004 р.), «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (регіональна науково-практична конференція, Львів, 3-4 лютого 2005 р.), «Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства України на сучасному етапі» (матеріали круглого столу, Київ, 20 травня 2011 р.), «Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України» (матеріали круглого столу, Київ, 7 жовтня, 2011 р.).

Публікації. За результатом проведеного дослідження автором опубліковано вісім робіт – чотири статті у фахових виданнях, внесених до переліку ДАК України та чотири – тези доповідей у збірниках науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Структура дисертації обумовлена її предметом, метою та задачами дослідження і складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, що містять у собі дев'ять підрозділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 229 сторінки, з яких основний текст – 160 сторінок, додатки – 44 сторінки, список використаних джерел – 20 сторінок (205 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, мету і задачі, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукову новизну та практичне значення результатів, наведено дані про апробацію результатів дисертації та публікації.

Розділ 1 «Теоретичні і правові основи затримання підозрюваного у вчиненні злочину» складається з трьох підрозділів.

У **підрозділі 1.1 «Історія розвитку інституту затримання у кримінальному процесі України»** досліджено історію виникнення та розвитку застосування затримання на території сучасної України. Інститут затримання автор розглядає як одиницю із найдавніших правових інститутів, який природно з'явився разом з виникненням общин та був невід'ємною частиною судочинства різних історичних періодів.

З метою ефективного дослідження розвитку інституту затримання, автором виділено етапи його історичного становлення, враховуючи періоди українського державотворення, а саме:

- 1) зародження інституту затримання як невід'ємної частини суспільних відносин (державний період);
- 2) поява перших письмових норм, що частково регламентували окремі випадки затримання (самоврядування в Київській Русі);
- 3) детальніша регламентація окремих випадків затримання в письмових збірниках права (самоврядування на українських землях у складі Литви та Королівства Польського);
- 4) нагромадження досвіду щодо порядку проведення затримання, використання як письмового так і звичаєвого права (самоврядування на території козацької держави Гетьманщини);
- 5) остаточне відокремлення кримінально-процесуального права від цивільно-процесуального та від матеріального права (самоврядування в Російській імперії та Австро-Угорщині);
- 6) виокремлення процесу затримання в окремий інститут права (самоврядування в Україні в 1917-1960рр.);
- 7) затвердження затримання як важливого інституту та подальший розвиток механізму його застосування (самоврядування в Україні 1960-1991рр.);
- 8) вдосконалення та забезпечення прав підозрюваної особи під час процесу

затримання (становлення місцевого самоврядування в Україні з 1991р.).

Такий поділ допоможе чітко визначити, які саме кримінально-процесуальні норми права застосовувались у той чи інший період, що є важливим, на думку автора, під час дослідження розвитку інституту затримання загалом.

У підрозділі 1.2 «Правова природа та кримінально-процесуальна регламентація затримання підозрюваного у вчиненні злочину» розглянуто суть кримінально-процесуального затримання, його правову природу та надано пропозиції щодо вдосконалення норм чинного законодавства України, що регламентують застосування затримання у кримінальному процесі.

Сам факт затримання, на думку дисертанта, є обмеженням підозрюваної особи в правах та свободах, тобто заходом процесуального примусу, що не може бути слідчою дією, оскільки не містить ні пізнавальних, ні пошукових операцій, які є необхідним атрибутом слідчих дій. Затримання – це примусовий захід, який передбачає короткострокове позбавлення волі особи за підозрою у вчиненні злочину, з метою з'ясування причетності особи до вчинення злочину.

Фактичне затримання (захоплення) за підозрою у вчиненні злочину, доставлення до службового відділення та фіксація результатів – це складові кримінально-процесуального затримання і не є адміністративними заходами.

У КПК України автор пропонує закріпити у визначеннях основних термінів Кодексу поняття затримання та поняття затриманого; у розділі, який стосувався б затримання – положення щодо порядку затримання підозрюваного у вчиненні злочину згідно дозволу суду, або без такого дозволу; чітке визначення моменту з якого слід обчислювати строк затримання; положення щодо застосування затримання іншими особами; проведення обшуку особи; гарантування їй права на захист.

У підрозділі 1.3 «Порівняльна характеристика інститутів затримання зарубіжних країн та України» було обрано для порівняння кримінально-процесуального затримання країни різних правових систем: США (англо-американська), Італія (романо-германська) та Росія (слов'янська).

Слід відзначити, що в процесі США вирізняють два види затримання (згідно з судовим ордером або без такого). В законодавчих збірниках права вказані лише підстави проведення арешту, що проводиться без судового ордеру (§ 836, § 837 Penal Code). Суд, розглядаючи конкретні факти, визначає по суті, чи є підстави для затримання особи, чи ні. Дисертант пропонує закріпити у законодавстві України затримання згідно дозволу суду на основі, наданих в суд, матеріалів попередньої перевірки, отриманих в результаті проведених оперативно-розшукових заходів, що, на думку більшості опитаних під час анкетування, може бути ще однією підставою для затримання особи (93 % опитаних слідчих МВС; 98,2 % оперативних працівників МВС; 76,3 % магістрів НАВС; 73,8 % курсантів НАВС, 80,9 % ад'юнктів (здобувачів) вищих навчальних закладів системи МВС).

Розглядаючи інститут кримінально-процесуального затримання Італії, автор відзначила позитивні моменти щодо його регламентації у правових нормах, а саме закріплення у КПК Італії поняття захопленого, та за які саме злочинні діяння арешт особи є обов'язковим, а за які – лише можливим, що зменшує фактор суб'єктивності під час застосування затримання до підозрюваного.

Аналізуючи положення застосування затримання згідно КПК Росії 2001 р., що був прийнятий під впливом міжнародних тенденцій щодо розвитку інституту затримання, автор відзначає покращення становище затриманої особи (наприклад, скорочення строку затримання, чітке визначення моменту з якого слід відраховувати цей строк та інше).

На думку автора вивчення та аналіз правових норм, що закріплюють застосування кримінально-процесуального затримання в зарубіжних країнах (на прикладі США, Італії та Росії) є важливим в процесі реформування інституту затримання України у відповідності до міжнародних стандартів.

Розділ 2 «Слідча ситуація, як фактор, що визначає тактику затримання підозрюваного у вчиненні злочину пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Поняття і класифікація слідчих ситуацій» розглянуто суть слідчих ситуацій їх класифікації, ситуативний підхід до розслідування злочинів. Властивість ситуації постійно змінюватись залежно від багатьох суб'єктивних та об'єктивних факторів обумовлює потребу постійного вивчення даного явища.

На думку автора слідчу ситуацію слід розуміти як фактичну обстановку, що склалася в певний момент під час розслідування злочину, а також дані про неї, які існують в цей момент та характеризують стан розслідування. Вводить в поняття слідча ситуація суб'єкт розслідування автор вважає неправильним, оскільки обстановка, а також дані про неї існують незалежно від того чи іншого суб'єкту: слідчий чи інші суб'єкти, що приймають участь в процесі доказування, лише діють в реальній обстановці (ситуації), а не є елементом визначення цієї обстановки. Розглядати слідчу ситуацію потрібно паралельно як з внутрішньої сторони, що охоплює стан самого розслідування на даному етапі, так і з зовнішньої, що містить сукупність умов за яких відбувається в даний момент процес розслідування. Щодо співвідношення понять слідчої ситуації та її оцінки автор підтримує твердження вчених, які розглядають оцінку ситуації за межами її поняття.

Слідча ситуація – представляє собою системне утворення, сформоване з різного роду компонентів. Залежно від комбінації цих компонентів та факторів суб'єктивного та об'єктивного характеру можуть утворюватись безліч конкретних ситуацій. Автор підтримує поділ слідчих ситуацій на: початкові, проміжні, кінцеві; сприятливі, несприятливі, конфліктні, безконфліктні; типові, специфічні; прості, складні (проблемні, тактичного ризику, організаційно невпорядковані ситуації).

У підрозділі 2.2 «Слідчі ситуації в справах про незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин» розглянуто типові слідчі ситуації затримання підозрюваних у вчиненні злочинів у справах про незаконний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин.

В залежності від виду та способу отримання інформації про вчинений злочин у сфері незаконного обігу наркотиків можна виділити дві типові ситуації, що виникають на початковому етапі розслідування: 1) інформація про злочин отримана оперативним шляхом, і проведена їх належна оперативна перевірка; 2) злочин виявлено без попереднього приготування.

Під час проведення затримань у справах про незаконний обіг наркотиків, слід вживати заходів, що протидіють намаганням підозрюваної особи знищити

наркотичний засіб або сліди його зберігання, виготовлення тощо, оскільки втрата речового доказу значно ускладнює проведення подальшого розслідування, а також може призвести до неможливості доведення факту вчинення злочину.

Розділ 3 «Тактика затримання підозрюваного у вчиненні злочину пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Загальні положення тактики затримання підозрюваного у вчиненні злочину» розглянуто поняття, суть та структуру тактики затримання. Автор підтримує поділ криміналістичної тактики на три рівні. Перший, її верхній рівень складають загальні положення тактики, характерні для всіх процесуальних дій (законність, необхідність застосування техніко-криміналістичних чи інших засобів та ін.); другий, нижній рівень утворюють тактичні прийоми, проведення окремих процесуальних дій, наприклад: затримання; третій рівень включає в себе тактичні прийоми, що застосовуються у визначених типових ситуаціях (наприклад, затримання на вулиці, затримання в житловому приміщенні). Також в рамках третього рівня структури тактики затримання можна розглядати тактику при розслідуванні окремих видів злочинів.

Автором запропоновано розглядати тактику затримання, виходячи з поетапності дій, поділивши на стадії: проведення підготовки; безпосереднього затримання; фіксації ходу та результатів затримання.

У підрозділі 3.2 «Підготовка до затримання підозрюваного у вчиненні злочину пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин» розглянуто два види підготовки затримання підозрюваного у вчиненні злочину, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів, а саме підготовку «не планового» затримання; підготовку «планового» затримання. Наведені їх поняття та структура.

Підготовка «непланового» затримання передбачає отримання загальної інформації та рекомендацій щодо типових ситуацій затримання на вулиці, у громадських місцях, у приміщеннях, на транспорті, враховуючи особливості затримання осіб підозрюваних у злочинах, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин. Окрім цього практичний працівник повинен володіти інформацією стосовно ознак зовнішнього вигляду осіб, що зловживають наркотиками, особливостей їх поведінки; ознак зовнішнього вигляду самих наркотиків; місць можливого приховування наркотиків; способів можливої протидії підозрюваним застосуванню до них затримання та розслідування вчиненого злочину загалом. Це повинно допомогти уникнути помилок під час затримання. Згідно з результатами анкетування найбільш типовою помилкою під час затримання є, коли в процесі розслідування виявляється, що правопорушення не кримінально каране: наприклад, недостатній обсяг наркотичної речовини для порушення кримінальної справи (70,4 % опитаних оперативних працівників МВС; 68,6 % слідчих МВС; 46, 2 % магістрів НАВС, 42,5 % курсантів, 44,5 % ад'юнктів (здобувачів) вищих навчальних закладів системи МВС).

Під час підготовки «планового» затримання, на думку автора та більшості опитаних респондентів, потрібно більше уваги відводити таким заходам: збір інформації про особу, що підлягає затриманню; вибір місця та часу затримання,

вивчення місця затримання; вирішення питання про кількісний склад групи затримання; визначення їх обов'язків, інструктаж учасників затримання щодо проведення дій спрямованих на фізичне затримання особи та його процесуальне закріплення; оснащення необхідними технічними засобами. Під час вивчення особи, що підлягає затриманню слід враховувати наявність у неї зброї (вважають 88,5 % опитаних оперативних працівників МВС; 82,3 % слідчих МВС; 95,4 % магістрів НАВС, 96 % курсантів НАВС, 96,8 % ад'юнктів (здобувачів) вищих навчальних закладів системи МВС), фізичні якості затриманого (вважають 77,3 % опитаних оперативних працівників МВС; 78,7 % слідчих МВС; 87,9 % магістрів НАВС, 91,7 % курсантів НАВС, 85,5 % ад'юнктів (здобувачів) вищих навчальних закладів системи МВС). Більшість опитаних повідомили, що в процесі визначення часу та місця затримання слід звернути увагу на такі особливості: наявність прохідних дворів у будинках, які мають два виходи (74,9 % оперативних працівників МВС; 72,4 % слідчих МВС; 91,1 % магістрів; 89,5 % курсантів НАВС, 92,3 % ад'юнктів (здобувачів) вищих навчальних закладів системи МВС), планування приміщення, входи та виходи, пожежні сходи, ліфти, місця укриття (77,1 % оперативних працівників МВС; 73,6 % слідчих МВС; 86, 5 % магістрів; 88,2 % курсантів НАВС, 88,1 % ад'юнктів (здобувачів) вищих навчальних закладів системи МВС), маршрути та засоби пересування особи (74,3 % оперативних працівників МВС; 77,3 % слідчих МВС; 87, 9 % магістрів; 85,8% % курсантів НАВС, 86,4 % ад'юнктів (здобувачів) вищих навчальних закладів системи МВС). Найбільш доцільно задіювати під час фактичного затримання підозрюваного у вказаних злочинах працівників відділення БНОН (що підтверджують 98,7 % опитаних оперативних працівників МВС; 95,9 % слідчих МВС; 89,1 % магістрів; 91,6 % % курсантів НАВС, 90,4 % ад'юнктів (здобувачів) вищих навчальних закладів системи МВС). Працівників карного розшуку, слідчих експертно-криміналістичних та спецпідрозділів задіюють за необхідності.

Враховуючи думку опитаних під час анкетування, запропоновано проводити особистий обшук затриманого відразу після фізичного захоплення особи (100 % опитаних слідчих МВС, оперативних працівників МВС, магістрів НАВС; 94,4 % курсантів НАВС, 96,4 % ад'юнктів (здобувачів) вищих навчальних закладів системи МВС вважають обшук особи заходом, що доцільно провести одразу після затримання).

У підрозділі 3.3 «Безпосереднє затримання підозрюваного у вчиненні злочину пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та особистий обшук» автором розглянуто тактику безпосереднього затримання осіб в найбільш поширених ситуаціях. Тактика затримання підозрюваного у вчиненні злочину, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин, залежить від слідчої ситуації та вимагає дотримання таких положень: підготовка проведена з суворим дотриманням конспірації; захоплення підозрюваного проводиться з урахуванням фактору раптовості; сили та засоби, що використовуються для захоплення, повинні у два-три рази перевищувати сили та засоби підозрюваних; забезпечення технічними засобами; повинна гарантуватись безпека учасникам захоплення та будь-яким іншим особам. Найчастіше затримання підозрюваного проводять за місцем проживання, про що повідомили опитані під час анкетування

80,7 % оперативних працівників МВС, 83,1 % слідчих МВС, 75,0 % магістрів НАВС, 78,4 % курсантів НАВС, 77,3 % ад'юнктів (здобувачів) вищих навчальних закладів системи МВС. Під час проведення захоплення особи в приміщенні потрібно дотримуватись правил техніки безпеки при поводженні з хімічними та вибухово-небезпечними речовинами.

Згідно з проведеним анкетуванням найбільш ефективним при розкритті злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів є затримання з попередньою підготовкою (66,5 % опитаних оперативних працівників МВС; 64,0 % слідчих МВС; 53, 8 % магістрів; 52,6 % курсантів НАВС; 54,1 % ад'юнктів (здобувачів) вищих навчальних закладів системи МВС) та одночасне затримання групи осіб (67,3 % опитаних оперативних працівників МВС; 66,4 % слідчих МВС; 52, 6 % магістрів, 51,2 % курсантів НАВС, 49,6 % ад'юнктів (здобувачів) вищих навчальних закладів системи МВС).

Автором, враховуючи результати анкетування, надані методичні рекомендації щодо проведення безпосереднього затримання підозрюваних у справах про незаконний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин.

У підрозділі 3.4 «Фіксація ходу і результату затримання підозрюваного у вчиненні злочину, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин» розглянуто порядок фіксації ходу кримінально-процесуального затримання.

Основним актом, що відображає та фіксує хід та результати затримання, зазначено протокол затримання. Крім протоколу затримання, фіксація дії затримання може відбуватись за допомогою відео- чи фотозйомки, які автор визначає як додатки до протоколу затримання.

У протоколі затримання запропоновано фіксувати результати особистого огляду особи чи огляду її особистих речей, що знаходились на момент захоплення при ній; а також інформацію попереджувального характеру: наприклад чи є затриманий наркозалежною особою чи ні.

У разі безпідставного затримання, автором розглянуто питання звернення особи до суду із заявою про відшкодування шкоди.

ВИСНОВКИ

Дослідження проблем, що стосуються затримання підозрюваного в справах про незаконний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин дає право зробити висновки, які мають наукове та практичне значення:

1. Україна історично перебувала під юрисдикцією різних країн (Литва, Річ Посполита, Австро-Угорська імперія, Російська імперія). Відтак на її території діяли як нормативно-правові акти вказаних держав, так і акти (русько-візантійські договори 912 р. та 944 р.; Руська Правда IX ст.; Судебник Великого князя Казимира 1468 р.; Литовські статuti 1529 р., 1566 р., 1588 р.; Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р., Статут кримінального судочинства 1864 р., Кримінально-процесуальний кодекс Австрії 1873 р., КПК УСРР 1922 р. та 1927 р., КПК УРСР 1960 р.). Встановлено, що затримання є одним із найдавніших правових інститутів, який природно з'явився разом з виникненням общин, а його розвиток

відбувався відповідно до історичних етапів становлення української державності.

2. Затримання є заходом примусу і не може бути слідчою дією, оскільки саме по собі воно не містить ні пізнавальних, ні пошукових операцій. Складовими кримінально-процесуального затримання є захоплення (фізичне затримання), доставлення, фіксація його результатів, які регулюються виключно кримінально-процесуальними нормами.

Дається авторське визначення в окремій статті КПК України понять затримання та затриманого.

Затримання – захід процесуального примусу, що передбачає короткочасне позбавлення волі особи за обгрунтованою підозрою у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі з метою з'ясування причетності особи до злочину.

Затриманий – особа, що підозрюється у вчиненні злочину та фактично позбавлена можливості вільно пересуватись.

У розділі КПК України, що стосується затримання пропонується удосконалений порядок затримання як з дозволу суду, так і без такого дозволу; затримання іншими особами; обчислення терміну затримання з моменту фактичного утримання підозрюваного силою; проведення поверхневого обшуку затриманого та огляду його особистих речей одразу після захоплення та за *можливою* присутності не менше як двох понятьх однієї статі з затримуваним; проведення детального обшуку після доставлення у службове приміщення за обов'язкової присутності двох понятьх однієї статі з затримуваним.

3. Порівнявши існуючий інститут затримання в Україні з відповідними інститутами у США, Італії та Росії, вважаємо за доцільне врахувати досвід затримання підозрюваних осіб у цих країнах. У США (штаті Каліфорнії) право затримувати мають як співробітник поліції (за наявності судового ордеру або без нього), так і інші особи за наявності відповідних підстав. В КПК Італії закріплене поняття захопленого на місці злочину – того, що застали в момент учинення злочину. У Росії інститут затримання більш чітко структуризований, що дає можливість ефективніше забезпечувати права затримуваної особи відповідно до міжнародно-правових стандартів.

4. Пропонуються виділити такі варіанти типових ситуацій затримання підозрюваного в справах про незаконний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин: 1) затримання особи, що підозрюється у незаконному посіві або вирощуванні рослин, які містять наркотичні речовини; 2) затримання медичних працівників на переробних підприємствах, у медичних установах, в аптеках або осіб, підозрюваних у причетності до вчинення злочину у вказаних установах; 3) затримання осіб, що зберігають готові наркотики, наркотичну сировину, напівфабрикати або здійснюють діяльність щодо їх скупки без мети збуту; 4) затримання за підозрою у виготовленні наркотику та його розповсюдження; 5) затримання у злочинах, пов'язаних з «відмиванням грошей», отриманих від незаконного обігу наркотиків.

5. Враховуючи ситуаційний підхід, пропонуємо найбільш оптимальні, на нашу думку, методичні рекомендації щодо затримання підозрюваного в справах про незаконний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин: 1) установити

власника та спосіб потрапляння наркотичного засобу до нього; 2) здійснити поверхневий обшук затриманого, вилучити виявлені речі, зберігання яких заборонено законом; 3) вжити заходів, щодо протидії намаганню знищити речові докази, сліди вчинення злочинних дій; 4) установити мету, з якою наркотик зберігався, виготовлявся тощо; 5) вжити можливих заходів щодо виявлення співучасників вчинення злочину; 6) забезпечити доставлення фактично затриманого до службового приміщення, та повідомити йому про його права; 7) за потреби викликати слідчо-оперативну групу, забезпечити затриманому отримання медичної допомоги; 8) дотримуватись заходів безпеки під час перебування у приміщеннях, обладнаних для виготовлення чи переробки наркотичних засобів.

6. Звертається увага на криміналістичну тактику затримання яка є сукупністю засобів, прийомів та методів, що використовують для розкриття злочинів, а також їх запобіганню і передбачає систему рекомендацій щодо найбільш раціонального способу дій під час затримання у ситуаціях, що склалися.

Вважаємо, що рекомендації щодо затримання підозрюваного необхідно надавати поетапно: стосовно проведення підготовки перед захопленням; безпосереднього його застосування; фіксування результатів. Вибудовуючи тактику дій, затримання розглядають «заплановане» та «незаплановане».

7. Готуючись до затримання у злочинах про незаконний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин, потрібно окрім загальних рекомендацій щодо затримання, брати до уваги такі, що характерні саме для цього виду злочинів: перешкодити особі знищити речовий доказ злочинної діяльності; зібрати інформацію щодо особи підозрюваного (його фізичного стану, факту вживання наркотиків) тощо.

8. Під час затримання підозрюваних у в справах про незаконний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин, рекомендується: 1) використати фактор раптовості; 2) намагатися захопити особу з речовими доказами; 3) оглянути прилеглу територію (канави, смітники, люки та ін.), де затримуваний міг непомітно викинути наркотик, документи, записи та інші предмети, що можуть стати доказом його злочинної діяльності; 4) факт затримання підозрюваного зберігати в таємниці від його співучасників; 5) провести поверхневий обшук затриманого відразу після його захоплення, вилучити виявлені предмети, обіг яких заборонений.

9. З метою вдосконалення процесуальної фіксації ходу та результатів затримання необхідно відображати в протоколі затримання такі дані: результати особистого обшуку затриманого чи огляду його особистих речей, що знаходились при ньому на момент захоплення (фактичного затримання); інформацію про вилучення у затриманого речей та предметів, обіг яких заборонений законом, або тих, що мають значення речового доказу; додаткові попереджувального характеру щодо особи затриманого, наприклад, чи є він (вона) наркозалежною особою тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ангеленюк А.-М. Ю. Правова природа схоплення особи за підозрою у вчиненні злочину та його регламентація у законодавстві / А.-М. Ю. Ангеленюк //

Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – Вип. 3. – С. 336–344.

2. Ангеленюк А.-М. Ю. Незаконний обіг наркотиків як міжнародна проблема / А.-М. Ю. Ангеленюк // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. Спеціальний випуск. Актуальні проблеми протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин у сучасних умовах. – Дніпропетровськ, 2004. – Вип. 2(19). – С. 81–87.

3. Ангеленюк А.-М. Ю. Розвиток кримінально-процесуального затримання в Україні (історичний аспект) / А.-М. Ю. Ангеленюк // Науковий вісник Львівського юридичного інституту. Серія юридична. Збірник – Львів : ЛьвДУВС, 2005. – Вип. 2. – С. 136–142.

4. Ангеленюк А.-М. Ю. Окремі аспекти реформування інституту кримінально-процесуального затримання / Ангеленюк А.-М. Ю. // Митна справа. – Ч. 2, кн. 2. – 2012. – № 1 – С. 112–116.

5. Ангеленюк А.-М. Ю. Задержание несовершеннолетних по делам о незаконном обороте наркотических средств и психотропных веществ / А.-М. Ю. Ангеленюк // Проблемы предотвращения и борьбы с преступностью среди несовершеннолетних, торговлей людьми и нелегальной миграцией : Материалы международной научно-практической конференции от 23-24 апреля 2004 г. – Кишинев, 2004. – С. 182-185.

6. Ангеленюк А.-М. Ю. Затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, в рамках дотримання прав людини в Україні / А.-М. Ю. Ангеленюк // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : Матеріали XI регіональної науково-практичної конференції. 3–4 лютого 2005 р. – Львів : Юридичний факультет Львівського університету імені Івана Франка, 2005. – С. 370–371.

7. Ангеленюк А.-М. Ю. Затримання за підозрою у вчиненні злочину у Кримінальному процесі України / А.-М. Ю. Ангеленюк // Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства України на сучасному етапі : Матеріали круглого столу (Київ, 20 травня, 2011 р.) – К. : ФОП Ліпкан О.С., 2011. – С. 148–150.

8. Ангеленюк А.-М. Ю. Використання інформації отриманої в результаті негласного розслідування при затриманні за підозрою у вчиненні злочину / Ангеленюк А.-М. Ю. // Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України : матеріали круглого столу (Київ, 7 жовтня, 2011 р.) – К. : ФОП Ліпкан О. С., 2011. – С. 136–138.

АНОТАЦІЯ

Ангеленюк А.-М.Ю. Затримання підозрюваного в справах про незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин (процесуальні та криміналістичні аспекти). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09. – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національний університет державної податкової служби України, Ірпінь, 2012.

Дисертація є комплексним дослідження проблем затримання підозрюваного в

справах незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. У роботі сформульовано основні положення вчення затримання підозрюваного. Аналізується історичний та закордонний досвід застосування затримання особи. Розглянуто особливості тактики затримання підозрюваного у вчиненні злочину пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин. Удосконалено класифікацію слідчих ситуацій, визначено їх місце та значення при виборі відповідних тактичних прийомів та комбінацій.

Обґрунтовується необхідність проведення обшуку особи негайно після проведеного фактичного затримання.

Запропоновано авторське вирішення правової регламентації затримання у законодавстві України.

Ключові слова: затримання, фактор раптовості, підозрюваний, злочин, слідча ситуація, тактика затримання, незаконний обіг, наркотичний засіб, психотропна речовина.

АННОТАЦИЯ

Ангеленюк А.-М.Ю. Задержание подозреваемого по делам о незаконном обороте наркотических средств и психотропных веществ (процессуальные и криминалистические аспекты). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальный университет государственной налоговой службы Украины, Ирпень, 2012.

Диссертация является комплексным исследованием проблем задержания подозреваемого по делам о незаконном обороте наркотических средств и психотропных веществ, которое объединило изучение как криминально-процессуальных, так и криминалистических аспектов.

На основе теоретических разработок в отраслях уголовного процесса; криминалистики; оперативно-розыскной деятельности; уголовного, административного, международного и других отраслей права; существующих норм национального и международного законодательства; обобщения практики применения в работе сформулированы основные положения учения о задержании подозреваемого. Рассмотрена его правовая природа; определены понятие, суть; приведены дополнительные аргументы необходимости разграничения фактического и процессуального задержания.

Изучены этапы становления института задержания на территории Украины со времен существования совместного проживания лиц в обществе. Предложена классификация указанных периодов. Проанализированы законодательные акты, которые действовали в тот или иной период на территории современной Украины, а также законодательные акты соседствующих государств (Литовского княжества, Речи Посполитой, Российской империи, Австро-Угорской империи), которые имели влияние на формирование института криминально-процессуального задержания Украины.

На примере зарубежных стран: США, Италии, России (которые представляют

различные правовые системы) анализируется положительный опыт применения задержания лица в уголовном процессе.

Рассмотрено основные положения тактики задержания подозреваемого в совершении преступления связанного с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ, а также их аналогов. Усовершенствована классификация следственных ситуаций, указано их место и значение при выборе соответственных тактических приемов и комбинаций.

В диссертации обобщены материалы уголовных дел, приведены и проанализированы статистические данные, проведены опросы респондентов относительно проблематики применения задержания подозреваемого в Украине.

На монографическом уровне комплексно изучены актуальные теоретические и практические проблемы, которые имеют место в повседневной деятельности органов следствия и дознания при задержании лица, подозреваемого в совершении преступления по делам о незаконном обороте наркотических средств и психотропных веществ.

Изложены предложения усовершенствования порядка процессуального оформления задержания, а также изложено содержание протокола задержания составляющее дополнительные данные об изъятии предметом при задержании и данные предупредительного характера. Предлагается использовать технические средства, в частности видеозапись, в качестве объективного средства фиксации задержания.

Обоснована необходимость проведения обыска немедленно после примененного физического задержания в присутствии понятых при возможности обеспечения их присутствия.

Предложено авторское решение правового регламентирования задержания в законодательстве Украины, также внесены предложения по совершенствованию процессуальной формы обыска лица.

Ключевые слова: задержание, фактор внезапности, подозреваемый, преступление, следственная ситуация, тактика задержания, незаконный оборот, наркотическое средство, психотропное вещество.

SUMMARY

Angelenyuk A.-M. Y. Detaining suspects in cases of illicit trafficking in narcotic drugs and psychotropic substances (procedural and criminalistic aspects) – Manuscript.

The dissertation for the competition of a scientific degree of Candidate of Science (Law) on a specialty 12.00.09. – criminal procedure and criminalistics; forensic examination; operative-search activity. – National University of the State Tax Service of Ukraine, Irpin, 2012.

The dissertation is a comprehensive study of problems of detaining suspects in cases of illicit trafficking in narcotic drugs and psychotropic substances. The paper sets out the basic provisions of the teachings of detaining suspects. Analyzes the historical and international experience of detention of person. The features of the tactics to hold a suspect in the crime of trafficking in narcotic drugs and psychotropic substances.

Improved classification of investigative situations, determined by their place and importance in the selection of appropriate tactics and combinations.

Discusses the need for searching a person immediately after the actual arrest. The author's decision to the legal regulation of detention in the legislation of Ukraine.

Keywords: detention, the factor of suddenness, suspect, crime, investigating the situation, capturing tactics, illicit trafficking, narcotic drugs, psychotropic substances.

